

HISTORIE TURISTIKY NA ŠUMAVĚ OD 80. LET 19. STOLETÍ DO ROKU 1938

HISTORY OF TOURISM IN ŠUMAVA FROM THE 80S OF THE 19TH CENTURY TO 1938

A. Štumbauer

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra tělesné výchovy a sportu

Abstract

This study focuses on the history of tourism in the Bohemian Forest (Šumava) and its Foothills, which constitute the largest mountain range in the Czech Republic. In terms of time, it covers a relatively long period from the 1880s to the occupation of the Czechoslovak borderlands in the autumn of 1938. In most parts of this region, until the end of World War II, the German population predominated. Nevertheless, there was no significant German-specific tourist association established here. After the formation of Czechoslovakia in 1918, there was a significant influence from the Czechoslovak Tourist Club. This message focuses on organized and spontaneous hiking tourism, describing tourist destinations, tourist infrastructure, and the activities of tourist associations. The text is supplemented by a total of 19 images, mostly composed of vintage postcards.

Keywords: tourism; tourist destinations; hiking trails; tourist infrastructure; tourist associations

Souhrn

Toto sdělení je zaměřeno na historii turistiky na Šumavě a Šumavském podhůří, které jsou nejrozsáhlejšími horskými celky v České republice. Z hlediska časového se jedná o poměrně dlouhé období od 80. let 19. století do obsazení československého pohraničí na podzim 1938. Ve většině částí tohoto území mělo až do konce II. světové války výraznou převahu obyvatelstvo německé národnosti. Navzdory tomu zde ale nevznikla velký německý specifický turistický spolek, a tak po vzniku Československa v roce 1918, zde došlo k výraznému vlivovému průniku Klubu československých turistů. Toto sdělení je zaměřeno na organizovanou i spontánní pěší turistiku, na popis turistických cílů, turistické infrastruktury a na činnost turistických spolků. Text je doplněn celkem 19 obrázky složenými většinou z dobových pohlednic.

Klíčová slova: turistika; turistické cíle; turistické cesty; turistická infrastruktura; turistické spolky

Úvod

Šumava (*Böhmerwald*) je spolu se Šumavským podhůřím naším nejrozsáhlejším pohořím, jež se rozkládá na jihozápadě Čech při hranici s Rakouskem a Bavorskem. Její hřeben je dlouhý 120 km a tvoří hlavní evropské rozvodí mezi Černým a Severním mořem. Z geomorfologického hlediska se jedná o jedno z nejstarších evropských pohoří, což předurčuje její ne příliš výrazný reliéf. Přesto její střední výška (ovšem bez podhůří) dosahuje 921 m n. m., tedy více než vykazují Krkonoše i Hrubý Jeseník (obojí také počítáno bez jejich podhůří). Jen v její české části je 19 vrcholů s nadmořskou výškou nad 1 300 m. Nejvyšší z nich je 1 378 m vysoký Plechý (*Plöckenstein*). Díky její orografii, příhodným klimatickým poměrům a silně esteticky působícímu zdejšímu horskému přírodnímu prostředí, začal být v poslední třetině 19. století poznamenán odhalován její velký turistický potenciál. V tomto období se ale v porovnání s našimi severními horami jednalo o stále málo urbanizovanou a industrializovanou oblast, závislou hlavně na lesnictví, podhorském zemědělství a domácí řemeslné výrobě. Díky bohatým zdrojům palivového dřeva zde fungovala řada skláren.

Historicky se o Šumavu dělily a dělí dva regiony západočeský (plzeňský) a jihočeský. V minulosti patřila větší část Šumavy do jižních Čech, teprve po administrativním převedení Povýdří a horního Pootaví (bývalý okres Sušice), které vždy patřilo do jižních Čech (historicky tzv. Prácheňský kraj), do Západočeského kraje, se jejich územní podíl na Šumavě více vyrovnal. Z národnostního hlediska zde mělo téměř absolutní převahu obyvatelstvo německé národnosti a poměr německy mluvícího obyvatelstva byl větší i v centru jihočeského regionu Českých Budějovicích než v západočeském centru Plzni. Do konce I. světové války byly české země součástí Předlitavska, a tak odraz a vliv rakouských turistických organizací byl větší v jižních Čechách než na západní Šumavě, kde naopak enkláva Železnorudska byla pod silným vlivem sousedních Bavor. I to je jeden z důvodů částečně odlišného vývoje turistiky ve východní a západní části Šumavy, což platilo zejména do roku 1918.

Cílem tohoto sdělení je popsat a také pomocí dobových fotografií a pohlednic přiblížit vznik a historický vývoj turistiky na Šumavě do roku 1938.

Z obsahového hlediska je předmět sdělení zaměřen na organizovanou a spontánní turistiku, na vývoj specifické i nespecifické turistické infrastruktury, na popis nejvýznamnějších turistických cílů a center, na vznik a vývoj turistických spolků, a to jak českých, tak německých.

Z územního hlediska je předmět sdělení zaměřen na Šumavu a Šumavské podhůří v současném geografickém pojetí.

Z hlediska časového se jedná o období poslední třetiny 19. století a o úsek 20. století do roku 1938.

Pro vypracování tohoto sdělení byla použita převážně přímá metoda, jejíž aplikaci umožnilo shromáždění velkého množství informací z pramenů, relevantní literatury, dobových map, fotografií, pohlednic, tištěných turistických průvodců a dalších zdrojů. Pro sestavení hlavních částí sdělení byla použita metoda synchronní.

Vznik a vývoj turistiky na Šumavě do roku 1938

Turistické aktivity na Šumavě rozvíjely před I. světovou válkou především německé spolky a organizace. Nejvýznamnějším z nich byl Německý šumavský spolek (*Deutsche Böhmerwaldbund – DBB*) založený roku 1884 v Českých Budějovicích. I když se jednalo o spolek primárně zaměřený na rozvoj národně společenského, hospodářského a kulturního života německy mluvících obyvatel regionu, významnou roli v něm hrála i podpora turistiky. V tomto směru navázal na činnost Šumavského turistického klubu (*Böhmerwald Touristen Klub in Prachatitz*), jež vzniknul v roce 1880 v Prachaticích, jako odnož Rakouského turistického klubu (*Österreichische Touristen Klub – ÖTK*) se sídlem ve Vídni, založeného v roce 1869. ÖTK byl ale primárně zaměřen na činnost v rakouských zemích a do Čech jeho odnože pronikly jen minimálně, a to jen přes jejich jižní hranici. Kromě prachatické sekce byla v oblasti Šumavy založena ještě jeho odnož v oblasti Železnorudska, nazvaná sekce Černé jezero (*Schwarzer See*). Zde pak ještě působila sekce Železná Ruda II Spolku Bavorského lesa (*Bayerische Wald Verein*).¹

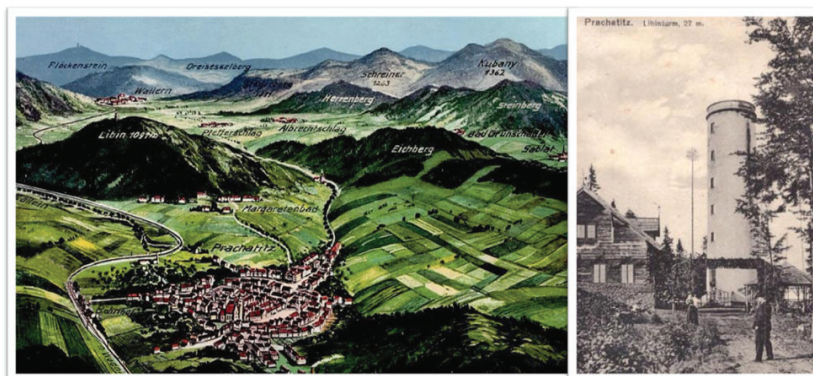
V prvním období rozvoje turistiky byla nejnavštěvovanější částí Šumavy díky přírodním krásám, ale i dobrému železničnímu spojení z Plzně (Prahy) a Klatov, dokončenému již v roce 1877, oblast Železné Rudy (*Markt Eisenstein*) a Špičáku (*Spitzberg*). V tom samém roce byla navíc tato trať propojena ve společném nádraží v Eisensteinu s tratěmi bavorskými a tím pohodlně zpřístupněna i turistům z Bavorska. Za tímto účelem byla vystavěna unikátní, osově souměrná a státní hranicí na dvě poloviny rozdělená budova železniční stanice.

Dominantou této oblasti je vrchol Velkého Javoru (*Grosser Arber*), který je s nadmořskou výškou 1 456 m nejvyšší horou Šumavy. Celý jeho masiv se ovšem nachází v Bavorsku. Velkým turistickým lákadlem byla i zdejší ledovcová jezera. Na českém území se jedná o Čertovo jezero (*Teufelssee*) na východní straně a Černé jezero na západní straně 1 343 m vysoké Jezerní hory (*Seewand*). Nad oběma jezery jsou nádherné příkré jezerní stěny. Černé jezero je největší jezero ledovcového původu nejenom na Šumavě, ale i v českých zemích. Má rozlohu 18,43 ha a max. hloubku 40,6 m. Snadný přístup k jezeru ze Špičáckého sedla, po cestě vedoucí téměř po vrstevnici, sem přiváděl značné množství návštěvníků, a tak se na břehu jezera začaly objevovat již v 80. letech 19. století i různé stavby, včetně výletní restaurace Pavilon a později dokonce i dvoupatrového hotelu.

¹ Pelc, M. (2009). *Umění putovat. Dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Matice moravská, s. 44.

Obrázek 1./ Figure 1.

První turistický spolek působící v oblasti Šumavy byl založen v Prachaticích. Na panoramatické pohlednici z konce 19. století vlevo jsou Prachatice s Libínem, Boubínem, Třístoličnickem a Plechým v pozadí. Na pohlednici vpravo je rozhledna a turistická chata na Libíně, jež byly postaveny z iniciativy německých turistů z Prachatic již v roce 1883./ The first tourist association operating in the Šumava region was founded in Prachatice./ In the panoramic postcard from the late 19th century on the left, Prachatice with Libín, Boubín, Třístoličnick, and Plechý in the background are depicted. On the postcard on the right, there is an observation tower and a tourist lodge on Libín, which were built at the initiative of German tourists from Prachatice already in 1883.

Obrázek 2./ Figure 2.

Na pohlednici z období okolo roku 1910 jsou výletníci v centru Železné Rudy. Na pohlednici ze stejného období je unikátní, státní hranicí symetricky rozdělené nádraží v Eisensteinu. V pozadí je zasněžený vrchol Velkého Javoru./ In the postcard from around 1910, excursionists are seen in the center of Železná Ruda. In the postcard from the same period, the unique, state border symmetrically divided station in Eisenstein is depicted. In the background, the snow-capped peak of Velký Javor is visible.

Obrázek 3./ Figure 3.

Na pohlednici z období okolo roku 1910 jsou turisté na lodkách na Černém jezeře. Na pohlednici ze stejného období vpravo je Čertovo jezero s masivem Špičáku v pozadí./ In the postcard from around 1910, tourists are seen on boats on Lake Černé. In the postcard from the same period, on the right, Devil's Lake with the massif of Špičák in the background is depicted.

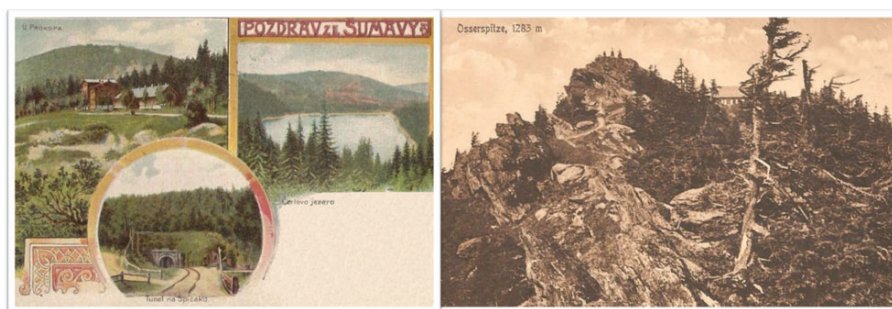

Západním směrem vedly poměrně náročné turistické výslapy ze Špičáku na Ostrý (*Osser*). Jeho 1 293 m vysoký vrchol leží v Bavorsku a na bavorské straně vrcholu byla v roce 1897 zbudována turistická chata *Osserschutzhütte Haus Willmann*. Na Ostrém byly zpřístupněny i ruiny strážního hrádku ze 13. století.²

První, kdo správně vytyčil turistické a rekreační možnosti Špičáku a jeho okolí byl Jan Prokop, který zde působil po dobu výstavby železničního tunelu pod Špičákem jako kantýnský.³ Po skončení stavby zde zůstal a poskytoval pohostinské služby prvním výletníkům z Plzně a Prahy, kteří sem začali díky nové železniční trati přijíždět. V roce 1882 oficiálně otevřel penzionát Prokop přestavěný z původní ubytovny stavebníků tunelu. Tento rodinný podnik se stal velmi oblíbeným a byl několikrát přestavěn a rozšířen.⁴ Nedaleký luxusnější hotel Rixi otevřený v roce 1890, si oblíbila zejména německá klientela.

Obrázek 4./ Figure 4.

Na pohlednici z konce 19. století jsou motivy železnorudského Špičáku a jeho okolí. Penzion Prokop, jižní portál tunelu pod Špičákem a pohled na jižní úbočí Špičáku z jezerní stěny Čertova jezera. Na pohlednici z období okolo roku 1910 je, vzhledem k obvyklé geomorfologii Šumavy, unikátní skalnatý vrchol Ostrého. Ten byl díky tomu lákavým cílem turistů z obou stran hranice./ In the postcard from the late 19th century, motifs of the Špičák mountain in Železná Ruda and its surroundings are depicted. Pension Prokop, the southern portal of the tunnel under Špičák, and a view of the southern slope of Špičák from the lake wall of Devil's Lake are shown. In the postcard from around 1910, due to the typical geomorphology of the Šumava region, the unique rocky peak of Ostrý is depicted. Because of this, it became an attractive destination for tourists from both sides of the border.

V roce 1893 byl založen plzeňský odbor Klubu českých turistů.⁵ Jeho aktivity ale byly zaměřeny hlavně na okolí Plzně. První cestu vyznačil na Krkavec, další do Zábělé a následně i dálkovou trasu na Čerchov (*Schwarzkopf*). V roce 1893 byl založen odbor KČT v Klatovech. Také jeho počáteční aktivity byly zaměřeny na bezprostřední okolí města. Jako první byla postavena rozhledna na Hůrce.

Oblíbenou turistickou oblastí se stalo na přelomu 19. a 20. století také Povydří a horní Pootaví. To zpřístupnila v roce 1888 zprovozněná trať Horažďovice předměstí – Sušice – Klatovy. Ta vede obloukem podhůřím Šumavy a spojuje hlavní trať České Budějovice – Plzeň s tratí Plzeň – Klatovy – Železná Ruda. Branou do této oblasti je malebné město Sušice. Již v roce 1890 v něm byl založen odbor KČT.⁶ U Sušice (*Schüttenhofen*) se nad údolím Otavy vypíná 845 m vysoký Svatobor (*Heiliger Hain*). Už v roce 1898 se sušickému odboru KČT podařilo dokončit stavbu zděné rozhledny na Svatoboru a

² Jednalo se o nejvýše položený strážní hrádek v Čechách. Na přelomu 19. a 20. století však zde byly patrně již jen náznaky obraného příkopu předělujícího vrcholový skalní hřbet.

³ Tunel má délku 1 747 m a v době jeho dokončení se jednalo o nejdelší tunel v Rakousko-Uhersku. Jeho proražení umožnilo propojení trati z Plzně a Klatov s Železnou Rudou a dále s tratí Deggendorf – Bayerisch Eisenstein.

⁴ Jedním z jeho prvních návštěvníků byl Jan Neruda, který zde pobýval v létě roku 1881. Bodrého hostinského i Šumavu si Jan Neruda velmi oblíbil a patrně právě zde vznikla jeho *Romance o Černém jezeře*. Tento penzionát navštívili i Jaroslav Vrchlický, Eliška Krásnohorská a další známé osobnosti.

⁵ *Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938.* (1938). KČST, s. 172.

⁶ Tamtéž.

v září roku 1900 ji odevzdal spolu s přilehlou útulnou k užívání veřejnosti.⁷ U ústí Zhůžského potoka do Vydry před I. světovou válkou postupně vznikla z původního cestářského domku Turnerova chata (Thurnerhütte).⁸

Obrázek 5./ Figure 5.

Na pohlednici z roku 1899 jsou motivy ze Sušice a jejího okolí. Původní rozhledna na Svatoboru je ještě bez turistické útulny. Na pohlednici vpravo je známá Turnerova chata u Vydry./ In the postcard from 1899, motifs from Sušice and its surroundings are depicted. The original lookout tower on Svatobor is still without a tourist shelter. On the postcard on the right, the famous Turner's lodge near Vydry is shown.

Obrázek 6./ Figure 6.

Na pohlednici vlevo používané na samém počátku 20. století je Soumarská ulice ve Volarech, jejíž domy byly postaveny v alpském stylu. Na o něco mladší pohlednici vpravo jsou turisté v Boubínském pralese./ In the postcard on the left, used at the beginning of the 20th century, Soumar Street in Volary is depicted, whose houses were built in the Alpine style. On a slightly younger postcard on the right, tourists are seen in the Boubín primeval Forest.

Pro rozvoj turistiky ve východní části Šumavy mělo velký význam otevření krásného rozlehlého Turistického domu v Lenoře (*Touristenhaus Eleonorenheim*) v roce 1885 a turistické chaty na bavorské straně Třístoličníku (*Dreisesselberg*). První německé turistické cesty byly v této oblasti vyznačeny na 1 362 m vysoký Boubín (*Kubani nebo Kubany*) a k pramenům Vltavy. Okolí vrcholu Boubína bylo vyhlášeno již v roce 1858 jako rezervace Boubínský prales. Ta tvoří jednu z nejvýznamnějších lesnických rezervací v Evropě. Významným počinem německých turistů z Prachatic bylo otevření 27 m

⁷ Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938. (1938). KČST, s. 39.

⁸ Ta byla pojmenována podle cestářského mistra Thurnera, který zde již od 60. let 19. století hostil kolemjdoucí. V roce 1908 zde dalo město Kašperské Hory postavit hájovnu, která zároveň poskytovala občerstvení a nocleh. Její kapacita s rozvojem turistiky přestávala stačit, a proto byl na jejím místě postaven roubený hostinec s ubytováním. Ten patřil v tomto období k nejnavštěvovanějším místům na Šumavě. Tato typická šumavská stavba však několikrát vyhořela, ale provoz v ní byl vždy po čase obnoven.

vysoké zděné rozhledny a turistické chaty na 1 093 m vysokém Libíně (*Libin*) u Prachatic v roce 1883. Tato rozhledna byla na počest korunního prince pojmenována jako Rudolfova.

Tato místa turistům zpřístupnila železniční trať ze Strakonice a Vimperku (*Winterberg*) do Volar (*Wallern*), která byla dokončena v roce 1900. Ta procházela okolo úpatí Boubína přes Kubovu Huť⁹ a následně pak Lenorou a před Volary míjela známý Soumarský most.

Obrázek 7./ Figure 7.

Na barevném diapozitivu z roku 1899 vlevo je německý turistický dům v Lenoře. Na pohlednici z počátku 20. století je pohled na Lenoru s turistickým domem a Boubínem v pozadí. V popředí je vlak na trati z Vimperku do Volar. / In the colored slide from 1899 on the left, there is a German tourist house in Lenora. In the postcard from the early 20th century, a view of Lenora with a tourist house and Boubín in the background is depicted. In the foreground, there is a train on the railway line from Vimperk to Volary.

O rok dříve byla dokončena místní dráha Číčenice – Prachatice – Volary, jež obcházela masiv Libína. Obě trati se v roce 1906 spojily do tzv. Sdružených pošumavských místních drah. Následně bylo rozhodnuto o pokračování tratí úsekem Volary – Černý Kříž (*Schwarzes Kreutz*) – Nového Údolí (*Neuthal*) – Haidmühle, na kterém byl zahájen provoz v roce 1910.¹⁰ V téže roce byl zahájen provoz i na úseku Černý Kříž – Želnavá (*Salnau*), který propojoval tyto tratě s již dříve otevřenou tratí Č. Budějovice – Č. Krumlov – Želnavá (Nová Pec). Provoz na této trati byl zahájen v úseku do Kájova v roce 1891 a do Želnavy v roce 1892. Po jejím zprovoznění byly turistické výlety nejčastěji zahajovány ve stanici Želnavá,¹¹ s výstupem na Smrčinu, a hlavně do atraktivního okolí Plešného jezera (*Plöckensteinsee* nebo *Plöckensteiner See*), a také do stanice Nové Údolí – Haidmühle, odkud byl nejkratší výstup na Třístoličník. Plešné jezero leží v nadmořské výšce 1 090 m, má plochu 7,48 ha a největší hloubku 18,3 m. Ledovcový kotel s jezerní stěnou vysokou 260 m je zahlouben do severovýchodního svahu nejvyšší hory české strany Šumavy.¹² V roce 1911 postavila schwarzenberská správa na hrázi jezera turistickou chatu, někdy nazývanou *Lucemburská*. Tu využíval již těsně před I. světovou válkou Český Skiklub České Budějovice a později i KČST.¹³

⁹ Nádraží v Kubově Huti je s výškou 995 m n. m. nejvýše položenou železniční stanicí v českých zemích.

¹⁰ Těsně za státní hranicí ležící Haidmühle bylo pohraniční přechodovou stanicí Sdružených pošumavských drah s tratěmi v Bavorsku. Roku 1924 byly Sdružené pošumavské místní dráhy zestátněny, funkci provozovatele dráhy od té doby převzaly ČSD.

¹¹ Název stanice Želnavá nacházející se na pravém břehu Vltavy byl poněkud zavádějící. Vlastní obec Želnavá totiž leží na levém břehu, a navíc je od stanice vzdálena cca 3 km. Dnes se stanice nazývá Nová Pec a geograficky přesně leží v její historické části Nové Chalupy (*Neuhäuser*). Turisticky významná obec Nová Pec (*Neuofen*) se tehdy skládala ze šesti osad, a sice Nová Pec, Dlouhý Bor, Láz, Nové Chalupy, Ovesná a Jelení Vrchy.

¹² Láskou k Šumavě a kritikou vyhrocených česko-německých národnostních vztahů se vyznačoval významný česko-rakouský spisovatel, malíř a pedagog Adalbert Stifter (1805–1868). Adalbertu Stifterovi, byl v roce 1877 odhalen nad Jezerní stěnou Plešného jezera 14,5 m vysoký kamenný obelisk.

¹³ Na chatě měli turisté možnost občerstvení a ubytování ve 4 pokojích s celkem 14 lůžky. Od roku 1923 měl chatu v zimě v pronájmu Český Skiklub Č. Budějovice. V roce 1935 došlo k její přestavbě

Obrázek 8./ Figure 8.

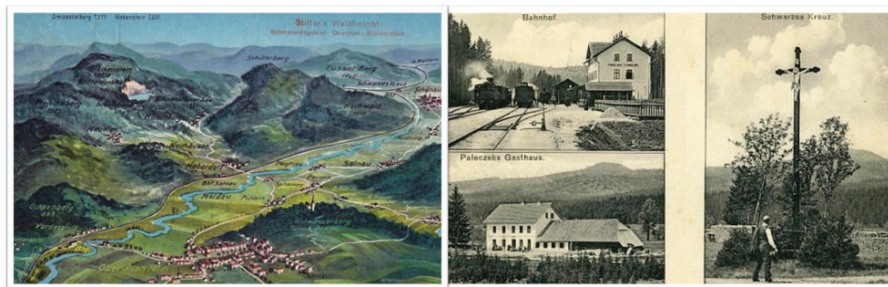
Na pohlednici vlevo je Plešné jezero s Jezerní stěnou v pozadí. Nad ní je umístěn Stifterův pomník, který je na výřezu z pohlednice uprostřed. Na pohlednici vpravo jsou turisté před původní Lucemburskou chatou u Plešného jezera./ On the left postcard, Plešné Lake with the Lake Wall in the background is depicted. Above it, there is the Stifter Monument, which is in the middle of the postcard excerpt. On the right postcard, tourists are seen in front of the original Luxembourg Chalet at Plešné Lake.

Trat' z Č. Budějovic směrem na Č. Krumlov a dále na východní Šumavu zpřístupnila nejenom významnou část horního Povltaví a zejména Trojmezenskou hornatinu, ale měla velký význam i pro rozvoj turistiky v Šumavském podhůří, zejména pak na Kleti.

Obrázek 9./ Figure 9.

Na panoramatické pohlednici z období těsně před I. světovou válkou vlevo, je znázorněno území Šumavy, Němci označované jako domovina spisovatele Adalberta Stiftera. V popředí je nejvyšší hora její české strany Plechý. Na jejím úbočí je zdůrazněno Plešné jezero s jezerní stěnou. Na pohlednici jsou zakresleny i šumavské místní trati. Ty jsou propojeny ve stanici Černý Kříž. Tato stanice je na pohlednici vpravo./ In the panoramic postcard from the period just before World War I on the left, the territory of Šumava, referred to by Germans as the homeland of writer Adalbert Stifter, is depicted. In the foreground is the highest peak of its Czech side, Plechý. Its slope is emphasized by Plešné Lake with the Lake Wall. Local railway lines are also depicted on the postcard. They are connected at the Černý Kříž station. This station is on the postcard on the right.

Jedna z prvních německých turistických cest vedla k prameni Vltavy. Ten se nachází na dobře přístupném místě u lesní cesty cca 5,5 km jihojihozápadně od obce Kvilda (*Außergefeld*), zhruba 600 m od hranice s Bavorskem. Jedná se však jen symbolické místo, když voda byla do kamenné studánky svedena dřevěným potrubím. Skutečných pramenů je více a nacházejí se vysoko v nepřístupném terénu jihovýchodního svahu 1 315 m vysoké Černé hory (*Schwarzberg*). Ovšem tato partie Šumavy tehdy nepatřila vzhledem ke své horší dostupnosti k nejnavštěvovanějším.

Pro zpřístupnění úplně nejvýchodnější části Šumavy a Šumavského podhůří pak mělo značný význam vybudování odbočky z hlavní trati Č. Budějovice – Horní Dvořiště – Linec, v podobě v roce 1911 zprovozněné trati Rybník – Vyšší Brod (*Hohenfurth*) – Lipno nad Vltavou, s názvem Vyšebrodská

a výraznému rozšíření. Nově měla 10 pokojů, jednu společnou větší noclehárnu (celkem 46 lůžek) a dvě prostorné místnosti s původními kachlovými kamny. Objekt s velkou venkovní terasou byl pak otevřený celoročně.

elektrická místní dráha.¹⁴ Ta byla unikátní tím, že v úseku Vyšší Brod – Loučovice, který vedl údolím Vltavy pod Čertovou stěnou, překonávala velké stoupání. To je zde na hranici možností adhezní trakce, a proto byl na této trati zvolen elektrický pohon.

Obrázek 10./ Figure 10.

Na unikátních digitalizovaných diapozitivech z roku 1899, uložených v elektronických sbírkách Národního muzea, je vlevo symbolický pramen Vltavy a vpravo Soumarský most na Teplé Vltavě./ On the unique digitized slides from 1899, stored in the electronic collections of the National Museum, on the left is the symbolic source of the Vltava River, and on the right is the Soumar Bridge over the Warm Vltava River.

Obrázek 11./ Figure 11.

Na pohlednici používané v období okolo I. světové války je Vyšší Brod s unikátní elektrifikovanou železniční tratí. Na pohlednici ze stejného období vpravo je Čertova stěna, pod kterou tato trať vede a překonává zde velké stoupání./ On the postcard used around the time of World War I, Vyšší Brod with a unique electrified railway line is depicted. On the postcard from the same period, on the right, Devil's Wall is shown, under which this line leads and overcomes a significant ascent here.

Teprve v roce 1906 vznikl v Č Budějovicích čistě turistický německý spolek s názvem Leitersteiner. Ten byl odvozen od skupiny skal na Kleti, ležící západně od jejího vrcholu, na které zůstal dodnes vytesán jeho pamětní nápis. Tento spolek tvořili z valně většiny členové budějovického Turnvereinu. Nejoblíbenějším cílem jejich výletů byla Kleť a dále okolí Horní Plané (*Oberplan*), Smrčina (*Hochficht*), Plešné jezero, Trístoličník a Boubín.

Kleť (*Schöninger*). vysoká 1 084 m, se vyznačuje poměrně velkou relativní výškou vzhledem ke svému okolí, zejména pak k Českbudějovické pánvi. Na jejím vrcholu nechal postavit v letech 1822–1825 kníže Josef Jan Schwarzenberg rozhlednu, jež byla po něm nazvána *Josefs Thurm*. Kníže tímto krokem cílil na rozvoj místní turistiky, neboť byl jejím velkým vyznavačem a také náruživým cestovatelem. Z jejího ochozu je nejenom vynikající kruhový rozhled, ale při vhodném počasí lze kromě jiného vidět i vzdálené vrcholky rakouských a německých Alp. Kleť také sloužila jako významný tri-

¹⁴ V roce 1912 převzalo řízení provozu na této trati ředitelství státních drah v Linci, ale až do roku 1925 na ní zajišťovala provoz akciová společnost *Vyšebrodská elektrická místní dráha*. Následně převzaly provoz i zde ČSD, a nakonec byla v roce 1936 zestátněna.

gonometrický bod pro vyměřovací a kartografické práce. V roce 1872 byl k věži přistavěn domek pro hlídače, který pak nabízel turistům občerstvení a nocleh. Jedná se o nejstarší dochovanou kamennou rozhlednu v Čechách.

Obrázek 12./ Figure 12.

Tři podoby rozhledny na Kleti. Vlevo je na obraze Ferdinanda Runka¹⁵ datovaného do roku 1825. Na pohlednici z počátku 20 století uprostřed, je vidět i původní strážní domek a také její skutečné proporce. Na diapozitivu vpravo je zachycen detail její podoby.¹⁶ / Three versions of the lookout tower on Kleť. On the left is a picture by Ferdinand Runk dated to 1825. In the postcard from the early 20th century in the middle, the original guardhouse and its true proportions are visible. On the slide on the right, a detail of its appearance is captured.

Jako česká protiváha Německého šumavského spolku byla taktéž v roce 1884 v Č. Budějovicích založena Národní jednota pošumavská. Silně národně zaměřený program těchto obou spolků byl v mnohém vzájemně konfliktní. Vznik organizované české turistiky je pak v Č. Budějovicích datován do roku 1891, kdy zde byl založen Spolek jihočeských turistů, jež byl volně přidružen ke KČT. Klubová a zejména značkováčinnost tohoto spolku však byla zaměřena do okolí Č. Budějovic a německy mluvícím oblastem se vyhýbala. Obdobně to bylo i s klubovými výlety, kde výjimkou byla pouze Kleť. Po dokončení Pošumavských drah se výrazně zlepšila dostupnost turisticky jedinečných partií Šumavy a spolek, který se stal v roce 1907 plnohodnotným odborem KČT, začal organizovat výlety do jádrových partií Šumavy. V edici Kůrbrova průvodce byly vydány nové svazky Šumava I (K pramenům Vltavy) a Šumava II (K jezerům šumavským). V roce 1912 byla dokončena první dálková značená turistická trasa KČT v českých zemích, jež vedla z Prahy přes Brdy na Šumavu, kde končila na Plechým.

Turistika na Šumavě v letech 1918–1938

Po roce 1918 na Šumavě výrazně vzrostly aktivity KČST,¹⁷ a ty zde jako v jednom z mála našich pohraničních pohoří podstatně překonaly aktivity německých spolků a sdružení. KČST zde začal velmi rychle budovat řadu chat, útulen, rozhleden a značených turistických cest. V létě roku 1920 byla založena Jihočeská župa KČST. Po založení župy začala soustředěná snaha KČST o proniknutí do pohraničí, zejména pak na jižní Šumavu. Ještě v roce 1920 započalo značení celkem šesti turistických cest KČST procházejících Šumavou. Největší význam z nich měla páteří šumavská pohraniční turistická stezka, která začínala až v Domažlicích a vedla přes Železnorudsko, Bučinu, Lenoru, Nové Údolí, Třístoličník, Plechý, Zvonkovou, Vítkův kámen, Čertovu stěnu, Vyšší Brod a Rožmberk až do

¹⁵ Franz Ferdinand Runk byl německo-rakouský malíř, Je autorem velkého množství obrazů zachycujících úchvatné scenérie alpské horské krajiny, jihočeské hrady a zámky a další místa spojená s rodem Schwarzenbergů.

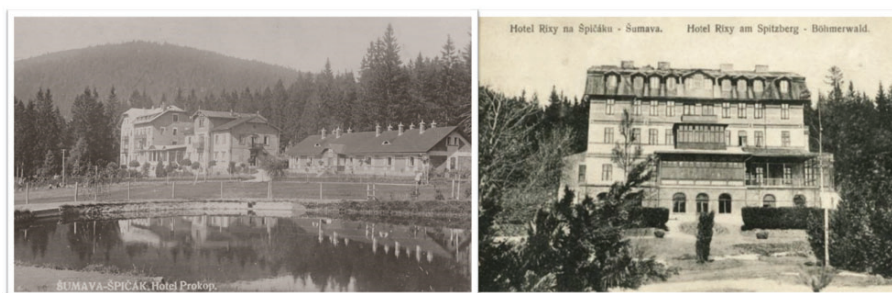
¹⁶ Převzato z: Národní muzeum Praha – Historické muzeum. Archiv tělesné výchovy a sportu. Fond: Fotoarchiv tělesné výchovy a sportu. Dostupné z <http://esbirky.cz>. (eSbírky – kulturní dědictví on-line).

¹⁷ KČT byl v roce 1920 přejmenován na Klub československých turistů – KČST. Nešlo jen o formální změnu názvu, ale o velké územní rozšíření aktivit této organizace, které si vyžádalo nejenom její novou organizační župní strukturu, ale hlavně značný nárůst jejích infrastrukturních činností, zejména pak značení nových turistických tras a výstavby turistických objektů.

Českého Krumlova. V roce 1925 pak vydalo ústředí KČST krásnou novou sedmibarevnou turistickou generální mapu Šumavy.

Obrázek 13./ Figure 13.

Prvorepubliková podoba dvou nejvýznamnějších ubytovacích objektů pod železnorudským Špičákem. Vlevo hotel a penzion Prokop, vpravo hotel Rixi./ The first republic appearance of the two most significant accommodation facilities under the Špičák mountain in Železná Ruda. On the left, there is the Prokop Hotel and Pension, and on the right, the Rixi Hotel.

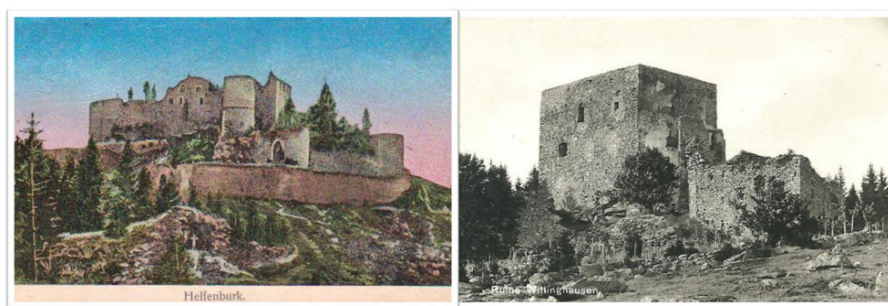

Po delších jednáních byla v roce 1926 vytvořena velká spojená Šumavská župa KČST. Situace v ní však nebyla jednoduchá, na začátku 30. let dokonce padly návrhy na rozdělení župy na tři části. Nakonec k tomu nedošlo, ale její sídlo bylo pro utlumení největších kritických námitek přeneseno z Č. Budějovic do Strakonic, které leží více v jejím geografickém středu. V roce 1938 měla tato župa 16 odborů a celkem 2 353 dospělých členů.¹⁸ Její areál byl velmi rozsáhlý a přesahoval hranice geografického vymezení Šumavy a Šumavského podhůří. Její nejvýchodnější součástí byl totiž odbor z Českých Velenic, dále na jihovýchodě to byly odbory z Trhových Svinů, Kaplice a Českého Krumlova, největším byl českobudějovický odbor, nejnižše položeným odbor z Hluboké nad Vltavou, její střed tvořily odbory z Netolic, Bavorova, Prachatic, Volar, Strakonic, Volyně, Vimperku a Sušice a na západě do ní patřily významné odbory z Klatov a Domažlic.¹⁹

V roce 1933 pronajalo ústředí KČST hrad Helfenburk u Bavorova, k jeho opravě zřídilo zvláštní sbor a následně na něm zahájilo zabezpečovací práce a další úpravy. KČST také vyjednal se schwarzenberskou správou zahájení oprav zříceniny hradu Vítkův kámen (*Wittinghausen*).²⁰

Obrázek 14./ Figure 14.

Na kolorované pohlednici z 20. let je zřícenina hradu Helfenburk. Na pohlednici z 30 let vpravo je zřícenina hradu Vítkův kámen./ In the colorized postcard from the 1920s, the ruins of Helfenburk Castle are depicted. On the postcard from the 1930s on the right, the ruins of Vítkův kámen Castle are shown.

¹⁸ *Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938.* (1938). KČST, s. 168.

¹⁹ Tamtéž, s. 170–173.

²⁰ Vítkův kámen (1 053 m n. m.) je hora na pravém břehu Vltavy naproti Frymburku. Na jejím vrcholu se rozkládá stejnojmenná zřícenina hradu (též Vítkův hrádek) založeného poč. 14. stol. Vítkovci. Je nejvýše položenou hradní zříceninou v českých zemích.

Ve 30. letech již vlastnilo ústředí KČST jen ve východní části Šumavy hotel Panský dům ve Vyšším Brodě,²¹ turistický hotel (chatu) u nádraží ve Volarech, turistický hotel (chatu) v Lenoře,²² Klostermannovu chatu na Modravě (*Mader*),²³ provozovalo v nájmu chatu u Pramene Vltavy²⁴ a od roku 1935 chatu s rozhlednou na Libíně.²⁵ Jeho zásluhou také vedla z Volar do Železné Rudy autobusová linka propojující mimo jiné objekty KČST ve Volarech, v Lenoře a Modravě, s objekty KČST na západní Šumavě. Československý odbor získal také pozemek pro stavbu chaty na turisticky mimořádně atraktivním Trojmezí.

Obrázek 15./ Figure 15.

Na dopisnici vlevo je zachyceno slavnostní otevření krásné turistické chaty u nádraží v Lenoře v roce 1925. Postavit ji nechalo ústředí KČST. Na dopisnici vpravo je Klostermannova chata na Modravě./ On the postcard on the left, the festive opening of a beautiful tourist lodge near the station in Lenora in 1925 is depicted. It was built by the KČST (Czechoslovak Tourist Club) headquarters. On the postcard on the right, Klostermann's Chalet in Modrava is shown.

V západní části Šumavy vlastnilo ústředí KČST chatu v Prášilech (*Stubenbach*), horskou chatu s rozhlednou na Pancíři a odbor z Klatov pak horskou chatu na Můstku (*Brückel Berg*).²⁶

V aktivitách v Povydrí a horním Pootaví pokračoval agilní sušický odbor KČST. Ten ale musel především řešit problém s rozhlednou a útulnou na Svatoboru. Ty začaly veřejnosti sloužit v roce 1900, ale útulna v roce 1905 vyhořela a požárem byla poškozena i rozhledna, a ta se následně začala nebezpečně naklánět, až se v roce 1934, již dlouho uzavřená zřítíla. V roce 1935 otevřel sušický odbor na Svatoboru novou, 31 m vysokou rozhlednu s výhledem nejenom na celou střední Šumavu, ale i na

²¹ Ten koupil po dlouhých snahách v roce 1930 československý odbor KČST. V následujících letech byl nákladem 300 tisíc Kč adaptován a značně rozšířen. Po adaptaci měl 17 pokojů se 40 lůžky a jednu noclehárnu.

²² Chata KČST v Lenoře byla otevřena v roce 1925. Jednalo se o poměrně velký objekt, který nabízel 45 lůžek ve 22 pokojích a dalších 45 lůžek ve dvou noclehárnách.

²³ Na začátku Povydrí leží na soutoku Modravského, Roklanského a Filipohuťského potoka, jejichž soutokem vzniká Vydra, v nadmořské výšce 985 m malebná obec Modrava. V roce 1924 zde ústředí KČST otevřelo architektonicky zdařilou horskou chatu. Tento poměrně rozsáhlý objekt nabízel 57 lůžek ve 28 pokojích a 2 noclehárny.

²⁴ Pramen Vltavy patřil již v období před I světovou válkou k atraktivním turistickým cílům. Protože malý dřevěný přístřešek pomalu přestával stačit náporu turistů, projevil o místo patřící i s okolními pozemky pod správu velkostatku Zdíkov, volyňský odbor KČST. Na místě přístřešku byla v roce 1922 postavena chata. Jejím vlastníkem byl nadále velkostatek, který ji ale i s přilehlým pozemkem propůjčil zdarma KČST. Kromě občerstvení nabízela 17 lůžek v 8 pokojích a 2 noclehárny.

²⁵ V chatě byly turistům pronajímány 3 pokoje a noclehárna. Vstup na rozhlednu byl ale zpoplatněn.

²⁶ Chata KČST v Prášilech byla v majetku ústředí. Nabízela 36 lůžek ve 13 pokojích a 48 lůžek v 5 noclehárnách. Tzv. *Mattušova chata* s rozhlednou na Pancíři byla také v majetku ústředí. Nabízela 16 lůžek ve 4 pokojích a noclehárnu. Vstup na rozhlednu byl zpoplatněn 50 hal. Klatovská chata s rozhlednou na Můstku byla v majetku odboru z Klatov. Nabízela 20 lůžek v 10 pokojích a 2 noclehárny. Předchozí údaje o objektech KČST jsou převzaty z publikace *Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938*. (1938). KČST, s. 176–178 a Bureš, P., & Plichta, J. (1931). *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*. Almanach sportu, s. 344.

vzdálené Brdy. O rok později otevřel i k ní přilehlou turistickou chatu s třinácti pokoji a noclehárnou.²⁷ O agilnosti tohoto odboru svědčí i fakt, že v roce 1925 zřídil na své náklady na Čenkově Pile garáž pro státní autobusy, proto aby docílil spojení Sušice s tímto důležitým výchozím místem pro výlety do Povydrí.

Obrázek 16./ Figure 16.

Na dopisnici vlevo je pohled na chatu a rozhledna na 1 214 m vysokém Pancíři, kterou zde otevřel KČST v roce 1929. Vpravo je pohled Klatovskou chatu KČST na nedalekém, 1 235 m vysokém Můstku. / On the postcard on the left, a view of the lodge and the lookout tower on the 1 214 m high Pancíř, opened here by the KČST in 1929, is depicted. On the right is a view of the Klatovy Chalet by the KČST on the nearby 1 235 m high Můstek.

Obrázek 17./ Figure 17.

KČST propagoval svými dopisnicemi i relativně zapadlé šumavské končiny. Vlevo je Antýgl a uprostřed Březník. Na pohlednici vpravo je nová rozhledna a chata KČST na Svatoboru. / The KČST promoted relatively remote Šumava regions with its postcards. On the left is Antýgl and in the middle is Březník. On the postcard on the right, there is a new lookout tower and KČST lodge on Svatobor.

V roce 1933 došlo k uzavření smlouvy KČST s vojenským zeměpisným ústavem o společné edici nazvané Sběrka turistických map se značkovánými cestami v měřítku 1:75 000. Mezi prvními byly vydány Šumava I. Domažlicko – Klatovsko, Šumava II. Železnorudsko – Sušicko – Vimpersko, Šumava III. Pramenná oblast Vltavy – Blanský les a Šumava IV. Vyšebrodsko. V měřítku 1:200 000 byla vydána přehledná mapa Šumavy a jejího podhůří.

Hned po I. světové válce začala vyvíjet velkou aktivitu také původní československý německý turistický spolek – *Leitersteiner des Deutschen Böhmerwaldbundes in Budweis*. Hlavními cíli jeho výletů byla nadále Kleť a východní Šumava. V roce 1920 pořádal spolek pod názvem *Hochwaldfest* velký turistický sraz německých turistů u Plešného jezera.

V roce 1921 došlo ke změně názvu spolku na *Deutscher Wandervereinigung für den Böhmerwald in Budweis – touristische Abteilung des Deutschen Böhmerwaldbundes*.²⁸ Ten byl členem HDGW.²⁹

²⁷ Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938. (1938). KČST, s. 177.

²⁸ SOA Třeboň, Policejní ředitelství Č. Budějovice, č. kartonu 813, č. rejstříku 628, výměr ZPS Praha ze dne 30. 6. 1921.

²⁹ HDGW – *Hauptverband deutscher Gebirge und Wandervereine in der Tschechoslowakei* se sídlem v Ústí nad Labem, vznikl v červenci 1920 spojením německých turistických a horských spolků

Výlety pořádal zejména do germanofonní části jižních Čech. Vydával klubové legitimace, které opravňovaly mimo jiné i k překročení státních hranic, a to až do hloubky 10 km. Na Šumavě bylo používáno stejně jako v dalších německých oblastech samostatné německé značení turistických cest. Zde to bylo pomocí barevných kosočtverců. Byly vydávány i německé turistické mapy Šumavy.

Obrázek 18./ Figure 18.

Na fotografii Františka Seidla³⁰ vlevo je rozhledna na Kleti již s Terezinou chatou, jež byla na vrcholu Kleti otevřena v létě roku 1925.³¹ Na fotografii od téhož autora je pohled z Kleti na vzdálené vrcholky Alp./ In the photograph by František Seidl on the left, the lookout tower on Klet already with Tereza's Chalet, which was opened at the top of Klet in the summer of 1925, is depicted. In the photo by the same author, there is a view from Klet to the distant peaks of the Alps.

Právě úsilí o zachování němčiny v místním turistickém značení věnoval HDGW značnou pozornost a viděl v tom symboliku ve snahách o udržení německého charakteru příhraničních regionů českých zemí. HDGW ale opakovaně kritizoval činnost DBB na Šumavě „...neboť ten svou nedostatečnou horlivostí ve značení turistických stezek nepřímou umožnil průnik KČST na Šumavu...“³²

Činnost a význam Deutsche Wandervereinigung für den Böhmerwald se tak v žádném případě nedá srovnat s činností, významem a velikostí německých regionálních turistických spolků působících v severních horách českých zemí, jako byl *Erzgebirgsverein* působící v Krušných horách, liberecký *Gebirgsverein für das Jeschken und Isergebirge*, či nejvýznamnější z nich, *Mährisch-Schlesische Sudetengebirgsverein*, působící v oblasti Jeseníků.³³

Ve 20. letech se stalo významným centrem německých turistů, zvláště pak zimních, severovýchodní úpatí Smrčiny s osadami Huťský Dvůr (*Hüttenhof*) a Josefův Důl (*Josefsthal*) spadajících pod obec Zvonková (*Glöckelberg*). Postupně se stalo z těchto malých osad, ležících u Schwarzenberského plavebního kanálu v nadmořské výšce okolo 800 m, významné centrum německých turistů. K jeho oblíbenosti přispěla i přijatelná vzdálenost od nejbližší železniční stanice Horní Planá, jež se tehdy nacházela na pravém břehu Vltavy v osadě Bližší Lhota (*Vorderstift*). V Josefově Dole byla přestavěna za vydatného příspěvu spolku Böhmerwaldbund bývalá sklářská huť na velké ubytovací zařízení s kapacitou více jak 100 lůžek. Toto zařízení navštěvovali nejenom budějovičtí a krumlovští Němci, ale i návštěvníci německé národnosti z Prahy a dalších měst.

Počínaje létem 1937 bohužel došlo vlivem napjaté mezinárodní situace i na Šumavě ke zhoršení poměrů pro turistiku. Projevilo se to hlavně na hlavním hraničním hřebenu Šumavy, a to mimo jiné

působících na území Čech a Moravy. Toto sdružení se skládalo z celkem 49 regionálních spolků s 274 odbory a na přelomu 20. a 30 let mělo cca 52 000 členů.

³⁰ František Seidl byl synem slavného českokrumlovského fotografa Josefa Sedla, jež v roce 1935 převzal jeho fotoateliér a pokračoval v jeho šlépějích.

³¹ Ta byla postavena nákladem schwarzenberské správy, pod kterou toto území majetkově patřilo. Bylo v ní i několik hostinských pokojů, noclehárny, jídelna, místnost pro turistické spolky a další zázemí. O její stavbu usilovali jek čeští, tak němečtí českobudějovičtí turisté.

³² Pelc, M. (2008). Německé turistické spolky v Československu 1918–1938. In Waic, M. (Ed.), *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (pp. 149–170). Karolinum, s. 161.

³³ Deutsche Wandervereinigung für den Böhmerwald vykazoval v roce 1929 350 členů v jediném odboru, naproti tomu jesenický MSSGV vykazoval v témže roce přes 8 500 členů v 31 odborech.

chováním příslušníků německé finanční stráže, ale i nájemce chaty na Třístoličnicku k česky mluvícím turistům. Velké problémy čekaly české turisty například na cestě z Třístoličnicku do Heidmühle.³⁴

Obrázek 19./ Figure 19.

Vlevo je na fotografii pořízené Johannem Mayerem zachycen odstřel sklářské huti v Josefově Dole, která pak byla přestavěna na velké turistické ubytovací zařízení. Vpravo je na fotografii z 20. let turistická chata na německé straně vrcholu Třístoličnicku./ On the photograph taken by Johann Mayer on the left, the demolition of the glassworks in Josefová Dolí, which was then rebuilt into a large tourist accommodation facility, is depicted. On the photograph from the 1920s on the right, there is a tourist chalet on the German side of the Třístoličnick summit.

K dalšímu zhoršení poměrů pro turisty v hraniční části Šumavy došlo po 12. březnu 1938, kdy bylo hitlerovskou armádou obsazeno Rakousko, a tím se i hraniční hřeben východně od Trojmezí stal hranicí mezi ČSR a Německem. Čeští turisté museli dbát na hranicích nejvyšší opatrnosti. Pohyb u hranic byl nyní možný jen s platným cestovním pasem a hranici bylo nutno překračovat jen na oficiálních hraničních přechodech. Do té doby běžné volné přecházení hranice turisty již nebylo nadále možné.³⁵

Závěr

Šumava představovala do jisté míry anomálii ve srovnání s ostatními, převážně německým obyvatelstvem osídlenými, horskými oblastmi českých zemí. Absence významnějšího německého specifického turistického spolku měla za následek poměrně řídkou síť turistického značení a skromný objem ubytovacích kapacit. To samozřejmě neuniklo pozornosti KČT a například jeho sušický odbor začal již v 90. letech 19. století se značkovací činností. V roce 1912 pak byla až na nejvyšší vrchol české strany Šumavy dovedena dálková značená trasa z Prahy, jež byla vůbec první dálkovou trasou KČT. Ještě významnějšímu proniknutí KČT na Šumavu tak bránila hlavně neochota vesměs německých vlastníků zdejších pozemků umožnit přes ně vést turistické cesty KČT.

Tato bariéra pak spolu s dalšími padla po roce 1918 a Šumava se stala prakticky jediným významným pohraničním pohořím českých zemí, ve kterém získaly aktivity a činnost KČST převahu nad činností německých turistických spolků. Na Šumavě tak došlo v meziválečném období alespoň k vyplnění největších mezer v poměrně řídké síti zdejší turistické infrastruktury, která však stále neodpovídala její velikosti a jejímu potenciálu. A tak Šumava zůstala i v tomto období spíše cílem neorganizovaných turistů, či spíše výletníků, které na ni lákala hlavně autentičnost a nedotčenost zdejší přírody než nabídka rozvinuté turistické infrastruktury. Na druhou stranu je potěšitelné, že zde nedocházelo po většinu řešeného období k významnějším národnostním excesům a turisté jak české, tak německé národnosti zde dokázali koexistovat. Poměrně významné a svým způsobem i přirozené pak zde byly přeshraniční turistické pohyby a styky.

Prameny a literatura

Archivní a muzejní fondy

Národní muzeum Praha – Historické muzeum. Archiv tělesné výchovy a sportu. Fond: Fotoarchiv tělesné výchovy a sportu. Dostupné z: <http://esbirky.cz> (eSbírky – kulturní dědictví on-line).

³⁴ Jihočeské listy 21. 8. 1937.

³⁵ Jihočeské listy 30. 3. 1938.

SOA Třeboň, fond Policejního ředitelství České Budějovice. Kartony 796, 810, 813 a 846.
Jihočeské muzeum České Budějovice. Sběrka negativů a Sběrka pohlednic a fotografií.
(2006). *Turistika*. Praha: *Archiv sportu a tv.*, inventář č. 71 NAD č. 186. Dostupné z: http://www.nm.cz/admin/files/HM/novod_dejiny/telesna_vychova/turistika.pdf

Periodika

Časopis turistů, roč. 1919–1938.
Jihočeské listy, roč. 1895–1938.

Tištěné prameny

České Budějovice. Místní odbor Národní jednoty pošumavské. (1892). KČT.
Der Böhmerwald. Ein Paradies für Naturfreunde. (Po roce 1918). Bundesleitung des Deutschen Böhmerwaldbundes.
Führer durch den Böhmerwald. (1888). L. E. Hansen.
Führer durch den Böhmerwald. (1929). Verlag des Deutschen Böhmerwaldbundes.
Jihočeský kalendář a adresář na rok 1901. (1901). Č. Budějovice.
Kleť (1 084). Pojednání H. Grose a úvodní zápisy pamětní knihy na Kleť roku 1921. KČST tiskem K. Fialy.
Körbrüv průvodce po Čechách, sv. 22. Šumava I. KČT a KČST.
Körbrüv průvodce po Čechách, sv. 23. Šumava II. KČT a KČST.
Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938. (1938). KČST.
Státní adresář hotelů a kulturní, hospodářský a turistický průvodce v republice Československé. (1921).
Min. průmyslu, obchodu a živností.

Literatura

Boháč, A. (1926). *Národnostní mapa republiky Československé. Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin.* Národopisná společnost československá.
Bosák, E. (Ed.). (1969). *Stručný přehled vývoje sportovních odvětví v Československu I.* Olympia.
Bureš, P., & Plichta, J. (1931). *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině.* Almanach sportu.
Kašpar, L. (2008). Německé turistické spolky v českých zemích do roku 1918. In Waic, M. (Ed.) *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (pp. 128–148). Karolinum.
Křen, J. (2005). *Dvě století střední Evropy.* Argo.
Pelc, M. (2008). Německé turistické spolky v Československu 1918–1938. In Waic, M. (Ed.) *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (pp. 149–170). Karolinum.
Pelc, M. (2009). *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích.* Matice moravská.
Poláčková, A. (Ed.). (2015). *První republika 1918–1938.* Extra Publishing.
Poláčková, A., & Jahodářová, L. (Ed.). (2019). *Monarchie 1848–1918.* Extra Publishing.
Štumbauer, J., Tlustý, T., & Malátová, R. (2015). *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918.* Jihočeská univerzita.
Štumbauer, J. (2016). *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v meziválečném Československu.* Jihočeská univerzita.

Elektronické a internetové zdroje

<http://www.fotohistorie.cz>. Historické pohlednice.

doc. PaedDr. Jan Štumbauer, CSc.
JU PF KTVS
Na Sádkách 305/2a
370 05 České Budějovice
stumba@pf.jcu.cz